

6 mars 2024

Vid lunchtid steg en svensk kvinna på flight SK925 från Köpenhamn till Washington. Hon var klädd i grå urtvättade jeans, randig skjorta och vita sneakers. Det lockiga håret i en enkel tofs. På axlarna hängde en svart ryggsäck.

Det blev trångt i mittgången när alla skulle ta av sig jackor och stuva undan väskor. Hennes plats var allra längst bak vid toaletterna, men hon fick fönstret.

Hon skulle se Atlanten.

Kvinnan lutade sig tillbaka i den mörkblå stolen. Så klart hade hon fått sätet med minst benutrymme. När de taxade ut var de nästan en halvtimme sena.

Planet flög över Island, över Grönland, över Kanada och över gränsen till Förenta staterna och det enda som kunde avslöja att det fanns någonting viktigt i kvinnans handbagage var att hon under resans åtta timmar och sjutton minuter aldrig la upp sin väska på bagagehyllan. Hon vakade över den.

I ryggsäcken låg en blå tygklädd mapp med Sveriges sigill. I den fanns pappret. Ett tjockt A4 med texten:

WHEREAS the North Atlantic Treaty was signed at Washington, on 4 april 1949, and

WHEREAS the above-mentioned Treaty has been considered by the Government of Sweden and approved by the Swedish Parliament,

I HEREBY DECLARE, on behalf of the Government, that Sweden accedes to the said Treaty and undertakes faithfully to perform and carry out all stipulations therein contained.

IN WITNESS WHEREOF I have signed this Instrument of Accession and affixed hereto my Seal.

DONE at Washington on 7 March 2024

Undertill fanns en stämpel med tre kronor och plats för signaturen.

Den enkelt klädda kvinnan kallade inte det för »pappret« eller ens »dokumentet«, hon sa »anslutningsinstrumenten«. Hon var traktatsjurist från Enheten för folkrätt och mänskliga rättigheter vid utrikesdepartementet, de pratar så.

Hennes uppgift, efter femton år i utrikesförvaltningens tjänst, var nu att transportera pappret över havet till Washington, se till att Sveriges statsminister signerade det vid rätt tidpunkt och lämnade det till det amerikanska utrikesdepartementet där det skulle förvaras i ett kassaskåp.

Pappret som skulle avsluta Sveriges 200 år av alliansfrihet.

1. MOSKVA

24 februari 2022 – 4 mars 2022

Magdalena vid graven

Magdalena Andersson stod vid graven. Ett par grader kallt. Hon hade knäppt sin blå kappa högt upp i halsen, handskarna i skinn. I grusgången vattenpölar som frusit till is över natten. Hon höll en stor krans med rosor i famnen.

En socialdemokratisk partiledare besöker Adolf Fredriks kyrkogård den 28 februari varje år, det kommer med uppdraget. Att lägga ner blommor, säga några ord, knyta sig till arvet, att fysiskt vårda det.

Magdalena Andersson hade kunnat se sig själv stå framför Palmes sten sin första vinter som ordförande, men inte så här. Det här var inte alls vad hon hade föreställt sig när hon fått samtalet före sommaren från distriktsordföranden i Skåne, när Stefan Löfven berättat att han verkligen skulle sluta, när det stått klart att Eva Magdalena Andersson – född i Uppsala 1967 – skulle leda Socialdemokratiska arbetarepartiet och bli statsminister i Sverige.

En fem kilometer lång rysk militärkonvoj rörde sig mot Kiev, rapporterade Reuters.

400 000 människor på flykt.

Ukraina behövde vapen, och de behövde det nu. Hon hade en bild på näthinnan hon inte kunde bli av med, den ukrainske presidenten som desperat bad henne att skicka allt hon hade.

Det var inte för den här uppgiften de hade valt henne. Det här var inte vad hon sagt ja till.

Hon var ingen världsledare.

En vecka tidigare hade Vladimir Putin erkänt provinserna Donetsk och Luhansk självständighet. Folkrepubliker, som han

sagt. Och så hade han beordrat rysk militär att genomföra »en fredsbevarande specialoperation«.

Därpå hade Magdalena Andersson hållit en presskonferens. Hon fick då frågan om detta borde beskrivas som en invasion. Hon började svamla om folkrätt och aggression. Hon kunde inte definitionerna. Medarbetarna hade gått igenom det med henne innan, alla diplomatiska nyanser, hon svarade precis som de bestämt, men journalisterna gav sig inte. Hon blev irriterad och stirrade mot sina medarbetare i kanten av rummet.

Den blicken visste alla vad den betydde.

Ingenting bra.

Den här kvinnan med den blonda, mycket alldagligt svenska uppsynen, ville tävla. I allt. Hon var van att vara den mest pålästa i rummet. Hon hade mycket svårt att erkänna fel. I slutet av frågestunden räckte presschefen över en liten hopvikt lapp till henne vid podiet. Hon vecklade upp den.

– Då ska vi se. På frågan »Är detta invasion?« är svaret: Detta är en tydlig aggression och ett brott mot folkrätten.

Oppositionen kokade efteråt. Hade Sverige en statsminister som inte visste vad en invasion var?

»Om hon inte vet vad som händer, hur ska hon då förstå allvaret i det som sker«, skrev moderaten Gunnar Hökmark i Expressen.

Dagen därpå utlyste president Zelenskyj undantagstillstånd i Ukraina. Han kallade in alla reservister mellan 18 och 60 år. Han vädjade till generalförsamlingen i FN. Sedan kom kriget.

Magdalena Andersson tänkte på backen upp mot slottet hemma i Uppsala. Det kom tillbaka till henne varje årsdag. Hon hade stått i slottsbacken när hon först nåtts av nyheten om att Palme hade skjutits. En 19-åring som just skrivit under medlemsansökan vid bokbordet på gymnasieskolan för att hon tyckte så illa om orättvisorna i Sverige. Sedan hade någon mördat hennes partiledare.

Vad skulle Olof Palme ha gjort nu?

Palme, som en kväll i radhuset i Vällingby just innan han skulle gå över till grannen på middag, kunde bli uppringd av FN:s generalsekreterare med en vädjan om att ställa upp som fredsmäklare i det brutala kriget mellan Irak och Iran.

Krig hade väl Palme varit förberedd på? Men var hon själv det?

En finansminister som tre månader tidigare blivit Sveriges första kvinnliga statsminister. En nyvald ledare som lyckats väcka ett litet men gnistrande hopp om att vinna ett tredje val i rad åt sitt parti. Hennes stab hade sagt åt henne att lägga all tid på inrikespolitiken. Hon hade inte deltagit på Folk och försvars konferens i januari. Hon hade inte åkt till den stora säkerhetspolitiska konferensen i München i februari.

Och här stod hon vid graven.

Tiden skiftar form i kris. Det som upplevs som oändlighet är bara ögonblick. Före gryningen torsdagen den 24 februari 2022 tog det statsminister Andersson femton minuter att klä sig och förflytta sig från Sagerska palatset till statsrådsberedningen ett par kvarter bort.

Då satt redan Emma Lennartsson där. Det var hon, statsministerns statssekreterare, regeringskansliets högsta tjänsteman, som ringt och väckt henne. Sedan trillade de in. Odd Guteland, presschefen, hade stressat ombord på ett tåg en stund efter fem. Karin Wallensteen, statssekreteraren för utrikesfrågor, som hade svårt att släppa känslan av överklighet. I flera dagar dessförinnan hade de suttit och tittat på satellitbilderna. De hade förberett listor med alla möten och samtal och steg som skulle tas om det värsta skulle hända. Ändå var de omskakade den här morgonen.

Om Vladimir Putin kunde göra så mot Ukraina, varför skulle han inte kunna göra samma sak mot Baltikum och Finland? Eller Sverige?

President Joe Biden hade ett par dagar tidigare deklarerat att USA skulle försvara »varje tum av Natos territorium«. Men där ingick ju inte Ukraina. Eller Sverige. Vad betydde det?

När Paula Carvalho Olovsson, statssekreteraren för EU-frågor, kom in strax före sju brydde hon sig inte ens om att gå upp till sitt rum på våningen ovanför. Hon tog sin dator och en sladd, pluggade in den i korridoren utanför Emma Lennartssons kontor och satte sig på golvet och började skriva underlag.

Vad behövde Magda göra? Vad behövde regeringen göra? Vilka telefonsamtal behövde de ta?

Statsministern informerade kungen och talmannen. Statsministern talade med alla partiledare. Statsministern kallade till pressträff klockan tio. Där vände hon sig direkt till svenska folket och sa att regeringen noggrant följde utvecklingen och skulle fatta de beslut som krävdes.

– Hur ser du på att flera partiledare och ambassadörer nu tycker det är tid att ompröva hållningen till Nato? frågade en journalist.

Hon svarade:

– Jag är av motsatt uppfattning.

Det var, sa hon, viktigt att svensk säkerhetspolitik nu var tydlig och förutsägbart.

– Det är inte tillfälle för någon form av vobbling.

Klockan två mötte hon moderatledaren Ulf Kristersson i en sedan tidigare schemalagd frågestund i riksdagens kammare.

– Kommer regeringen att ompröva sin ståndpunkt att bidra från både svensk och europeisk sida till Ukrainas försvar, även med sådana defensiva vapen som Ukraina självt ber om, och vilken form skulle i så fall kunna vara lämplig för detta? undrade Kristersson.

Andersson suckade inombords. Moderaterna hade tjatat om de där vapnen i över en vecka. Ann Linde hade hävdats att det inte var förenligt med svensk lagstiftning. Danskarna hade redan sagt ja.

Hon tålde inte Ulf Kristerssons bekymmerslösa ton. Han bara satt där. Det är så enkelt att vara i opposition och ställa krav. Han behövde inte ta något ansvar.

Borde Sverige skicka vapen? Kanske det. Borde Sverige skicka vapen om man trodde att Ryssland skulle svara skarpt? Kanske inte.

Hon hade redan gett Peter Hultqvist, försvarsministern, i upp-

drag att se över vad Sverige skulle kunna bidra med. I den genomgången fanns också frågan om defensiva vapen. Så det svarade hon moderatledaren, kort och entonigt. Sedan rusade hon från frågestunden. Hon skulle till EU-nämnden för att förankra en svensk linje inför det extrainsatta mötet med Europeiska rådet och därefter direkt vidare till regeringsplanet. Hon hade först inte trott att balterna skulle våga lämna sina huvudstäder, men det gjorde de, och mötet i Bryssel skulle bli av. Hon behövde bara ta det där telefonsamtalet. Hon smet in i statsrådets rum i korridoren bakom plenisalen. Volodymyr Zelenskyj ringde upp på utsatt tid. Andersson sa att han kunde räkna med Sverige. De filmade henne då, medarbetarna, där hon satt i en stol i ljust trä med blå stoppning, mobilen i handen och högtalaren på.

Vägguret i guld hade stannat på kvart i tio, men klockan var redan tjugo i fyra.

Första gången de på allvar tagit upp frågan om vapen till Ukraina i statsrådsberedningen hade en av dem sagt:

– I helvete heller, vi kommer få så många problem om vi gör det.

Sverige hade inte skänkt vapen till ett land i krig sedan 1939, och då hade det varit till Finland. Den gången hade regeringen, först djupt splittrad, agerat utifrån insikten om att det trots allt handlade om det egna landets säkerhet. Om Helsingfors föll skulle ryssen stå på Åland. Den här gången var det geografiska avståndet längre, egenintresset inte lika uppenbart.

Hade Ryssland kapacitet att ta hela Ukraina? Hur lång tid skulle det i så fall ta? Vad skulle Vladimir Putin göra efter det?

Sammanträdet i Europeiska rådet på kvällen den 24 februari var Magdalena Anderssons tredje någonsin. Hon slogs av skillnaden mot de två tidigare. Att sitta i Bryssel med trätande premiärministrar och väl invanda konfliktmönster var inte något hon sett fram emot när hon blev statsminister. Inget fel på rådet i sig, det var bara att samtalen sällan ledde någon vart, och hon hade svårt för tomt prat.

Hon var för rastlös.

Den här gången uppstod plötsligt enighet. De beslutade om nya sanktioner mot Ryssland. De diskuterade att stänga luftrummet. Flera länder talade om behovet av att också skicka vapen.

Tillbaka i Sverige bad hon sin stab ta fram en plan med tre rubriker: Stärka Sverige. Sanktioner mot Ryssland. Stöd till Ukraina. Allt de kommunicerade, alla åtgärder, allt skulle gå att föra in under en av de kategorierna.

De gick för första gången in i ett fördjupat informationsutbyte med Nato. Sverige och Finland hade 2018, under stor diskretion, avtalat med Nato om att man i händelse av kris eller krig skulle ha en möjlighet att kopplas in i Natos underrättelsearbete. Det kallades MSI, *Modalities for Strengthened Interaction*. Nu aktiverades det snabbt. Det låg egentligen, tyckte flera av Anderssons medarbetare, utanför den rådande försvarsdoktrinen, men väckte inte särskilt mycket uppmärksamhet eftersom få ens visste vad det var. Finland, som också aktiverade MSI:n, förvånades över den lätthet som den svenska regeringen visade inför att så tydligt närma sig Nato. Sverige, beskriver finska källor, var pådrivande i processen.

I statsrådsberedningen talade de om risken för proxykrig. De talade om solidaritet. Skulle man skicka vapen kunde man inte göra det ensam. De gjorde listor över länder och delade upp dem mellan sig och satte sig att ringa. När tyskarna svängde, och när förbundskansler Olaf Scholz under helgen höll sitt tal om *Zeitenwende*, och en våg av motståndskraft svepte fram, då bestämde de sig. Hela tiden hade Magdalena Andersson bilden från mötet på kvällen den 24:e i sitt huvud:

Hur Zelenskyj dykt upp på en skärm bland kostymerna i Bryssel. Det såg ut som han satt i en bunker. Han erbjöds ett flygplan bort från Kiev. Han svarade att han inte ville ha det, han ville ha vapen till sitt folk: Skicka allt ni har. Han beskrev de ryska planerna på att döda honom.

Just innan han kopplat ner sa han:

– Vi får se om vi ses igen.

Det knastrade om sulorna mot gruset vid Adolf Fredriks kyrka.

– Olof Palme uttryckte att folkets längtan efter frihet kan aldrig slå ner med våld utan den kommer att leva, den kommer att segra, sa Magdalena Andersson framför gravstenen.

Hon hängde den stora kransen med röda rosor på en metallpinne. Det var kallt och det var stilla.

Palme sa en gång:

»Vad är ett parti utan vilja till solidaritet och samarbete mellan människor och nationer? En provinsiell rörelse, utan visioner och idéer, förutbestämd att sluta på egoismens och chauvinismens sida i den globala maktkampen.«

Han sa också:

»Vi måste vara aktsamma om förtroendet ute i världen för vår föresats att inte ens under starkt yttre tryck lämna neutralitetspolitiken, att bli en utpost för den ena eller andra militäralliansen.«

Just när det blåser som hårdast är neutralitetspolitiken som viktigast.

Det var arvet.

Det annorlunda landet i norr med sin välfärdsstat och sitt stål, en buffertzon i ett kallt krig, med sitt bistånd och sin moral. Ett land för litet för Palme kanske, men ett land som känt sig större när hans namn flugit över världen. Den socialdemokratiska säkerhetspolitiken hade haft som mål att bevara det nationella oberoendet och den demokratiska samhällsordningen. Man skulle undvika att bli indragen i stormakternas konflikter och i det syftet hade man formulerat en doktrin: Alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig.

Det var utrikesminister Östen Undén som efter andra världskriget tolkat den principen till praktisk politik, men alla riksdagspartier hade stått bakom neutralitetspolitiken. Den hade varit svensk. Politiken hade fäst sina förhoppningar till Förenta Nationerna. Till FN-högkvarteret i New York hade Sverige levererat en generalsekreterare och flera tongivande delegater och fredsmäklare. Sveriges uppgift, hade Undén ansett, var att överbrygga

supermakternas antagonism och verka för avspänning. Med åren hade svansföringen blivit allt högre. Olof Palme hade tagit den svenska lösningen, med sin blandekonomi och sin fredssträvan på export. Neutral blev synonymt med att stå på en högre moralisk grund. Den som var fri från supermakter, fri från militärallianser, kunde agera advokat för nedrustning och solidaritet. Alla folks frihet, hela världens fred, som slagordet löd. Alla hade kanske inte hållit med alla gånger om hur det där kom till uttryck.

Men det var det svenska arvet.

– Kom ihåg, sa en erfaren socialdemokrat i telefon dagarna efter krigsutbrottet i Ukraina, att vårt parti i trettio år har tvingats retirera i inrikespolitiken. I dag ligger partiets stolthet mycket i utrikespolitiken, som ändå blivit relativt oförändrad. Där är vi fortfarande riktiga socialdemokrater.

En krans med rosor vid Palmes grav. Hon var redan sen till nästa möte.

Kristersson i kammaren

En frustrerad Kristersson klev upp i riksdagens talarstol, tryckte på knappen för att sänka podiet, la sin läsplatta framför sig och vände sig sedan om och hällde upp ett glas vatten. Han hade sina rutiner. Att en inkompetent socialdemokratisk regering släpade benen efter sig när Europa låg i krig gav honom inga skäl att avvika från dem. Han tog ett djupt andetag.

– Sverige, sa han, har allt för länge slösat med värdefull tid och smålat med livsavgörande stöd. Vi hoppas nog alla att vi inte nu är för sent ute.

Det var eftermiddagen den 28 februari och Ulf Hjalmar Ed Kristersson – född 1963 i Lund – tänkte inte vänta längre. Regeringens utrikespolitik saknade moralisk kompass. Nu måste Sverige agera.

– Man borde åtminstone kunna uttala en Natooption. Finland har bred konsensus om sin formulering. De möter Natos öppna dörr med att också hålla sin dörr öppen, sa han efteråt till en journalist i kammarfoajén.

Optionen var en finsk uppfinning från 1990-talet när landet ville markera att man efter murens fall skulle välja sin egen säkerhetspolitiska väg och inte som under kalla kriget låta sig tyngas ner av ryska krav. Det var ett sätt att visa Ryssland: »Gör ni något dumt söker vi till Nato.«

Ulf Kristersson ville att Sverige skulle göra likadant, alltså formellt slå fast att man hade *möjlighet* att ansöka om medlemskap i den nordatlantiska försvarspakten. Det skulle bara vara tomma ord, som inte skulle förändra något i praktiken, hävdade motståndarna. Men säkerhetspolitik är i hög grad just ordval, det är

politik som formas i språket, och Ulf KristerSSons språk bar också på andra ambitioner.

– Europa har nu återfunnit sitt mål och sin mening – fred och frihet – och västvärlden står närmare varandra än på många år. I det läget kan Sverige inte stå passivt eller fastlåst i lätt nostalgiska föreställningar om en efterkrigsneutralitet som helt enkelt inte längre är möjlig. Det går inte att vara neutral inför en oprovocerad attack på ett fredligt demokratiskt land i vårt eget närområde.

Det här var en debatt om vapen till Ukraina, ett beslut som regeringen redan fattat och som riksdagen nu bara skulle bekräfta. Men KristerSSon hade gått vidare. Han ville prata om Nato.

Under hela kalla kriget hade idealet varit enighet i säkerhetspolitiken. I dokument efter dokument hade det slagits fast att det hade ett värde i sig att riksdagens partier nådde samförstånd om Sveriges roll i världen. Moderaterna accepterade, trots ibland avvikande uppfattningar, socialdemokratiska formuleringar. Socialdemokrater anpassade sig också till moderater. Inställningen levde kvar även efter Berlinmurens fall. Moderaterna beslutade 2003 att de önskade ett svenskt medlemskap i Nato, men partiet tog inte strid för att förverkliga den ståndpunkten. De ville inte störa samförståndet.

När Ulf KristerSSon blev partiledare 2017 gjorde han ett annat val. Han studerade säkerhetspolitik intensivt. Reste till Natohögkvarteret i Bryssel och till Washington. Höll tal på temat. Och så förmådde han Sverigedemokraterna – riksdagens snabbt växande parti – att ansluta sig till idén om en Natooption. Han tog strid och vann en ny majoritet. Men trots upprepade uppmaningar från utrikesutskottet vägrade den svenska regeringen att uttala optionen.

En vecka före den ryska invasionen skrev utrikesminister Ann Linde tvärtom i utrikesdeklarationen: »Regeringen avser inte att ansöka om Natomedlemskap.« Och när KristerSSon i en av alla intervjuer sa att han var säker på att Socialdemokraterna en dag skulle komma att ändra sig om Nato anklagade en vresig Peter Hultqvist moderatledaren för att sprida desinformation. Mode-

raterna tvingades pressa regeringen offentligt för att försvarsberedningen alls skulle kallas in. De behövde tjata på Magdalena Andersson för att partiledarsamtalen ens skulle bli av.

Socialdemokraterna slog bara ifrån sig.

I kammarfoajén hade Ulf Kristersson sitt lätt irriterade tonfall, det som ibland kunde bryta igenom alla hans leende trevligheter. Han avfärdade tanken på borgfred, trött på sådana förväntningar från journalister, delvis bränd efter pandemin då han först hade slutit upp bakom regeringens politik för att sedan frenetiskt famla efter en kritisk hållning alltmedan den socialdemokratiska statsministerns siffror stigit rakt uppåt. Den här gången tänkte han inte göra om samma misstag. Regeringen hade inte stöd för sin säkerhetspolitik.

Han var förberedd, och han visste vad han ville.

Han kunde, sa han, inte se något värde i politiskt samförstånd bara för att det var krig i Europa.

– Det här beslutet är ett bra exempel.

Han pekade in mot riksdagens kammare.

– Beslutet om 5 000 pansarskott hade inte blivit fattat om vi inte sagt vad vi tyckte och i den meningen hade tyckt annorlunda än regeringen. De sa att det skulle strida mot svensk lagstiftning. Sanningen är att de nu har ändrat sig och det är bra. Vi kommer alltså inte att sluta säga vad vi tycker.

På kvällen den 28 februari rapporterade BBC om kraftiga explosioner och granatattacker i bostadsområden i Charkiv, den näst största staden i Ukraina. Vid ett extrainsatt möte beslutade Internationella ishockeyförbundet, IIHF, att ryska och belarusiska lag tills vidare skulle förbjudas från att delta i all internationell hockey. I Sverige höjde Strålsäkerhetsmyndigheten sin beredskap för en »radiologisk nödsituation«.

Den 1 mars höll Magdalena Andersson tal till nationen. Hon sa:

– Vi fylls av beundran för alla ukrainare som sluter upp till ursinnigt försvar för sin demokrati och sin frihet.

Hon såg sammanbiten ut. Hon talade om barn och unga. Hon sa att regeringen ville tidigarelägga beslut om att rusta upp det svenska totalförsvaret. Hon talade om folkrätten och om att EU snabbt och beslutsamt, som hon sa, hade infört sanktioner mot Ryssland.

Hon sa också:

– I måndags beslutade Sveriges riksdag, i bred samsyn, att skicka stöd till Ukrainas väpnade styrkor. Många svenskar ser det som självklart att räcka en hjälpende hand till den som är under angrepp, men jag vet att det också finns de av oss som frågar sig vad detta får för konsekvenser för Sverige. Blir vi därmed en måltavla för rysk vedergällning? Jag har noga övervägt båda perspektiven. Som statsminister är min första och sista fråga inför varje beslut: Vad är bäst för Sveriges säkerhet, för svenska folket?

Inte med ett ord nämnde hon Nato.

Den 2 mars skrev journalisten Niklas Ekdal på Dagens Nyheters kultursida att Sverige inte borde gå med i Nato. Det var för sent, ansåg han. Ekdal, som varit chef för Expressens ledarsida och orsakat ramaskri då han 1995 krävt att Sverige skulle ansluta sig till Atlantpakten, kunde inte för allt i världen förstå varför Sverige skulle kasta sig i famnen på Nato nu när kriget redan brutit ut. Det vore rentav farligt.

Reuters rapporterade att staden Cherson i södra Ukraina hade fallit under tryck från ryska infanteristyrkor. Fyra ryska stridsplan, uppgav Försvarsmakten, hade kränkt svenskt luftrum under en svensk-finsk militärövning öster om Gotland.